

an often used approach to the Museum as a place of storing artefacts and data from where they can be mechanically borrowed without any study and consultation with Museum specialists. Museums and museum workers, especially those who sign cooperation agreements with some entities, could only consider such cases of *post factum* results of cooperation as examples of incorrect and unethical use of primary sources, which bear manifestations of plagiarism, unsuccessful communication and the failure of many educational strategies in the field of museum pedagogy.

Keywords: photos, *Ivan Gonchar*, *museum*, *museum objects*, *photo album*.

Г. М. Шпорт

**Виставки етнографічного профілю як важливий засіб
формування національної свідомості
учнівської та студентської молоді
(на матеріалах виставки «Українська писанка:
закарбовані грані духовного», 7–26-те червня 2018 р.)**

У статті розглядається важлива роль етнографічних виставок у формуванні національної свідомості підростаючого покоління: учнів, студентства – майбутніх хранителів *етнографічної* спадщини України.

Ключові слова: етнографічна виставка, українська писанка, сучасний український етноживопис, національна свідомість.

Нині писанкарство в Україні набуває колишньої популярності. Відроджуються забуті техніки, з'являються нові центри, надходять до бібліотек нові видання [1–18]. Різні за сюжетами декоративних розписів і технікою виконання українські писанки – це узагальнене сприйняття краси Природи, Всесвіту, конститутивної Духовної першооснови, неповторних форм їхньої стилізації, глибокого сакрального значення використовуваної символіки.

Саме писанці – унікальному предмету зі своєю потрійною символікою (символіка яйця, орнаменту та кольору), цій *енциклопедії українського народного орнаменту* – була присвячена ще одна виставка *відділу етнографії* Центру краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька ХНУ імені В. Н. Каразіна, яка працювала з 7-го по 26-е червня 2018 року в Художній галереї імені Генріха Семирадського. Виставка відкрила цикл заходів з нагоди 10-річного ювілею наукової та просвітницької діяльності Центру краєзнавства і триріччя плідної роботи *відділу етнографії*.

В експозиції демонструвалися писанки із власної колекції *відділу етнографії* Центру краєзнавства, фондів *Церковно-історичного музею* Харківської єпархії, Харківського міського клубу *писанкарства* імені

А. П. Овчаренко та музею «*Студія писанкарства*» (КЗ «Харківський санаторний навчально-виховний комплекс № 13» Харківської обласної ради).

Одночасно сектор *культурно-просвітницької роботи* Центральної наукової бібліотеки, з яким відділ етнографії активно співпрацює, підготував книжкову виставку основних видань з писанкарства, що зберігаються сьогодні у фондах (Головний корпус ХНУ, 8 поверх).

Досить органічно вписались у виставку й авторські рушники *Лариси Михайлівни Кириченко*, талановитої особистості родом із Сум, заслуженої майстрині народної творчості України. Її вишиті вироби продовжують отримувати призові місця на європейських виставках майстрів народного мистецтва в Італії, Франції, Німеччині, Великобританії, країнах Балтії, підкорюють Росію, Китай. Тож рушники, відібрані за кольоровою гамою, символікою та призначенням, вдало поєдналися з писанками і суттєво поглибили їхню духовну складову.

Свого часу ми ризикнули експонувати етнографічну класику – старовинні вишиванки – сумісно з сучасним етноживописом. Відвідувачі були в захопленні від цієї ідеї. Тож на цьому заході були запропоновані роботи ще одного відомого харківського майстра пензля, уродженця Нової Водолаги, представника художньої майстерні братів Винник, *Олександра Винника*, автора різних жанрів, чий картини зберігаються у багатьох музеях, приватних колекціях, досить відомі у далекому зарубіжжі. Як зазначає сам митець, «... моя справа, як людини, милуватися Божим світом, і як художника, відображувати та славити цю красу».

Надані для експонування писанки Харківського міського Клубу писанкарства ілюстрували специфіку та спільні міжрегіональні риси. За чверть століття була створена унікальна колекція кращими умільцями Харкова та Харківської області: І. Моїсеєвою, А. Рідною, А. Кравчинською, О. Борзило, О. Кононенко, Л. Волковою, В. Сторожук, А. Кучмій, Н. Кравченко, В. Пожидаєвим, О. Тимошенко, О. Шкуть, Ю.Селезньовою, В. Талашко, С. Ходячих, Г. Лимар, В. Пчолкіним, В. Литовченком, В. Лупандіною, Г. Нікітюк, Н. Нікітюк, О. Жовтою. Крім власне писанок, майстрами демонструвалися й нетрадиційні техніки їх виготовлення: «різьблянки» (орнаментовані різьбленням та інкрустацією дерев'яні яйця), авторський розпис на керамічних яйцях, мальованки, «бісерки». Під керівництвом *Наталії Дмитрівни Кравченко* підрозділ продовжує успішно працювати, про що свідчать чисельні виставкові заходи й отримані нагороди.

Всі, хто мав змогу споглядати, насамперед, зовнішню красу писанок – а таких відвідувачів різного віку та гостей Харкова було чимало, – знайомилися з унікальними авторськими роботами і згодом переконувалися у тому, що *писанку дійсно пишуть не стільки руки,*

скільки душа. Крім орнаменту, звертали увагу на кольорову гаму, бо сам колір також має у писанці символічне значення. Наприклад, червоний – означає радість, життя, любов, надію, зелений – символізує весну, відродження природи, багатство рослинного й тваринного світу, жовтий – уособлює місяць, зірки, хороший урожай, блакитний колір асоціюється з небом, повітрям, здоров'ям, силою, брунатний – це колір родючої землі; чорний, будучи тлом, акцентує інші кольори й символізує нескінченність життя людини, її душі, продовження буття після смерті.

Писанку справедливо називають «світом у мініатюрі», бо це зашифрований в орнаменті, кольорах і символах родовід людства, енциклопедія-розповідь про багатогранність Життя. Українці споконвіку вірили у магічну силу писанки і були переконані, що вона приносить щастя, здоров'я, удачу, захищає від зла. Тому не тільки для дослідників-фахівців є цікавими звичаї та обряди, пов'язані з цим ремеслом. Існує ціла система вірувань, що мають пряме відношення до процесу виготовлення писанки: води, бджолиного воску, фарб, умов розпису і т. д. Її писали лише в хорошому настрої, вкладаючи всю свою душу, вміння і з добрими побажаннями. Зі всією відповідальністю підходили й до писанкової символіки. Тільки при виконанні всіх цих умов виріб набував неперевершеної сили. Як тут не згадати слова Михайла Стельмаха: *«Народ живе красою, уміє не лише створити, а й обезсмертити себе у прекрасному. Стільки стрілося в писанці! Казка, пісня, бувальщина, материнська коліскова й росяна стежка дитинства, вінок першого кохання й дужість повноліття, мудрість старості і рисмак вічності у присмерку вечірнього неба. З радістю – смутком, з усмішкою – надія. Добирайте, осмислюйте, повертайте скарби народів, котрий примножить їх знову і знову!».*

Досвід розписування передавався з покоління в покоління. Удосконалювалася техніка виконання, створювались оригінальні композиції, з'являлися нові елементи. Тож на виставці, згідно з назвою заходу, були представлені писанки з різних регіонів України: Слобожанщини, Полтавщини, Чернігівщини, Черкащини, Волині, Київщини, Поділля, Буковини, Гуцульщини, Сокальщини, Івано-Франківщини, Львівщини, Південної України, а також словацька й болгарська писанки, канадські писанки української діаспори, що відкривало можливість самостійного виявлення відвідувачами різних за техніками виконання, сюжетами декоративних розписів цих предметів. Правда, істини заради, слід зазначити, що у нашому випадку – *етнографічна* виставка – необхідно поєднувати самостійне ознайомлення відвідувачів з відповідним супроводом куратора виставки. Це тільки на перший погляд здається все зрозумілим, «доступним». Тим більше, що нами продовжується практика поєднання різних за матеріалом, технікою

виконання та часом створення складових чергової етнографічної виставки: писанок, рушників і сучасного *місцевого* етноживопису.

Українська писанка не має меж, її продовжують шанувати в усьому світі. Підтвердженням цього є, зокрема, відкриття 31 березня 2018 року у місті Апостолес (Аргентина) першого в країні пам'ятника Писанці. Він став також символом єднання двох етнічних спільнот – української та польської, які емігрували сюди ще 120 років тому і продовжують мирно жити й працювати на новій, тепер вже рідній південноамериканській землі. Українці разом з поляками оздоблювали цю писанку, а сам пам'ятник був змонтований на перехресті вулиць, які називаються «Україна» і «Польща». Автором української половини писанки став Мирослав Ясінський.

А в Канаді, де мешкає близько 1,2 млн. етнічних українців, Монетний двір випустив до Великодня 2018 р. – 3-го квітня – вже третю монету у вигляді української писанки. Автор дизайну реверсу яйцеподібної монети – канадська художниця українського походження Анна Морасфитянин (Енн К. Мораш), яка працювала також над двома попередніми випусками монети-писанки. Нагадаємо, що перша така срібна монета, присвячена 125-річчю появи першого українського поселення в Канаді, була випущена 20 лютого 2016 р. Друга писанкова срібна монета мала назву «Традиційна українська писанка-2017», номіналом 20 доларів і налічувала всього 5000 примірників. Аверс монети оздобили кольоровою емаллю, де зображене пшеничне поле, що буяє під стилізованими сонцем та зірками. Теперішня монета «Золота весна» також з лімітованої серії, тож була продана за лічені дні. У розробці дизайну монети-писанки брав безпосередню участь Український музей Канади. Синій колір символізує весняне небо, рослинний орнамент – родючість і наступаючу весну. Ці монети-писанки – свідчення поваги до української культури та оцінка її вагомому внеску у мультикультурну спадщину Канади.

Між іншим, канадський долар не вперше містить зображення української писанки. Так, сувенірний долар на честь 10-річчя Українського фестивалю писанки у місті Вегревіль (провінція Альберта), де першими поселенцями були вихідці з Івано-Франківщини (тоді – Австро-Угорщина), у 1983 р. була створена 10-метрова пам'ятник-писанка, вагою близько 2270 кг, виготовлена з уламків літаків, автор його дизайнерського проекту є програміст, професор Рональд Реш. *І таких прикладів можна навести чимало.*

Допитливу аудиторію – а саме такі відвідувачі приходять на наші етнографічні виставки – цікавили різні питання, навіть ті, що містять інформацію в Інтернеті. Приміром, про 2 унікальні писанки-брязкальця, датовані XI–XIII ст. Вони зберігаються у фондах Археологічного музею Львівського університету імені Івана Франка. Археологи знайшли писанки

наприкінці 40-х років ХХ ст. у Львівській області, на території давнього Плісненська (Галичина) – слов'янського городища. Третя аналогічна писанка зберігається зараз у Краківському музеї. Дехто зі школярів запитував про те, де ще в Україні є пам'ятники-писанки і що вони собою являють. Багато наших студентів встигли відвідати унікальний Музей-писанку в **Коломиї** Івано-Франківської області. Тож ділилися на виставці своїми враженнями, пропонували поїхати туди на екскурсію.

Зараз у багатьох школах працюють гуртки, де учні навчаються «писати писанку», у міських галереях та музеях писанковому ремеслу віддається належна шана. Тому цікавим й корисним у плані пізнання стало тлумачення писанкової символіки самими відвідувачами, незалежно від віку та відповідних знань. Постійно хтось звертався з проханням дозволити скопіювати (не сфотографувати!) той чи інший символ, їх поєднання на писанці, порекомендувати відповідну літературу. Тим самим відвідувачі водночас сприймали нову для себе інформацію і одразу ж доповнювали її баченням, дискутували і прохали продовжувати такі унікальні заходи, де б і вони були, хай частково, задіяні. До нас на виставку навіть захотіли привести дошкільнят, які саме знайомилися з писанкою.

Звичайно, що на прискіпливий аналіз з боку відвідувачів заслуговує слобожанська писанка. Як з'ясувалося, це не тільки зовнішня краса, це, у першу чергу, закодована інформація про нас, про наше життя і уявлення про Всесвіт. Тут і солярні символи, суто місцевий стилізований рослинний орнамент, «доріжка» з крапками, «безкінечник», трикутники тощо, причому обраний символ писали розлого – на все яйце. Характерним було й використання кольорів: чорний, жовтий, оливковий, коричневий, зелений – суто хліборобська гама.

Те велике Духовне продовжує жити в сучасній українській писанці, яка нині зовні має більш насичений композитний орнамент, часто декорована малюнком із зображенням церков, храмів, ликів святих, загальною християнською символікою. Оригінальну форму розпису представляють так звані «дряпанки» («шкрябанки»), коли спочатку фарбується оболонка натурального коричнюватого кольору яйця, а потім спеціальними пристосуваннями продрапуються відповідні візерунки.

На виставці були представлені також самобутні «мереживні» писанки, на яких після протравлення візерунки не просто прошкрябуються, а й вирізаються. Це роботи відомої харківської писанкарки С. Ю. Ходячих – «Маки на білому і чорному тлі», якими подовгу милувалися всі відвідувачі – від малечі до старшого покоління.

Привертали увагу «бісерки» – яйця, «одягнені» в бісерні шапочки, решітку, а то й суцільно інкрустовані бісером. Ця техніка потребує надзвичайної філігранної майстерності та терпіння. Присутні розповідали,

що так просто неможливо виготовити «бісерку», необхідно навчитися «відчувати бісер», домовлялися тут же на виставці спробувати це зробити у шкільних гуртках. За зразок вирішили взяти бісерки з фондів Церковно-історичного музею Харківської єпархії.

Якщо традиційні писанки виготовляють зі справжніх яєць, то матеріалами для нетрадиційних може служити *дерево* (груша, береза, явір, бук, ялина) – дерев'яні писанки бувають як різьблені, інкрустовані, так і розписані олійними фарбами (на виставці вони були представлені роботами Володимира Литовченка, творча асоціація «Декор», м. Харків); *глина* – авторський розпис аніліновими барвниками і декорування стразами майстрині Яни Вовк.

Серед відносно нових напрямів українського писанкарства можна назвати виготовлення «сламенок», візерунки яких роблять із соломи. Цю традицію було започатковано в Чехії та Словаччині. Опановують українські майстри й унікальні яйця-вишиванки, характерні для Німеччини.

Так склалося, що постійно наші етнографічні виставки відвідують іноземні студенти, які навчаються у вузах Харкова, гості університету, приміром, теплі відгуки залишили: Пауль К., асистент професора одного з найстаріших університетів Німеччини – Вюрцбурзького: «... це доставляє велику радість, коли відкриваєш деталі розпису. Я багато чому навчився й охоче приїду ще»; Влоджімеж Травінський, доктор мистецтвознавства (Польща): «Дуже імпонує ця виставка, що презентує українську орнаментику на випуклому форматі. Особливо вона цікава в контексті суто художніх питань, пов'язаних із геометричною абстракцією та впливами сецесії і національного мистецтва, а також екоарту».

Свого часу відомий український дослідник писанкарства, етнограф і музейник С. К. Кульжсинський писав: «...тільки писанки можуть розповісти нам про те, про що мовчить народна пам'ять. Орнаменти і їх географічне поширення є ключем до тої дивної загадки, котру кожної весни дають нам неграмотні жінки і сільські маляри, розписуючи сотні і тисячі різнокольорових писанок узорами, повними глибокого, але давно забутого змісту... Узори на писанці – це не просто орнаменти для прикрашання яєць. Ці взори – це чарівні знаки, це – доісторичні пам'ятки, які передавалися з року в рік» [19, с. 23].

Дійсно, *кожна писанка* – це унікальне явище, де органічно поєдналися мікро- і макросвіт етносу, дані про особистість майстра, його бачення Духовного, відображення ним Прекрасного, суто технічні прийоми, місце та обставини виготовлення виробу. У писанкарстві дуже рельєфно проявилися всі сторони життя українського народу – багата історія, традиції, звичаї, вірування, естетичні смаки. З покоління у покоління передається давнє ремесло виготовлення писанок зі

специфічною технологією виконання, унікальними орнаментальними мотивами та їх символічним значенням. «Доки на світі пишуть писанки, доти світ буде існувати» – стверджує відоме українське повір'я. То ж давайте творити Добро, спільно писати нашу неповторну миролюбну Писанку життя, а допомагати нам, дорослим, у цьому буде підростаюча зміна – учні та студентська молодь.

Примітки

1. Білоус О., Сташук З. Школа писанкарства: навчально-методичні рекомендації / Оксана Білоус, Зоя Сташук. – К., 2015 – 44 с.
2. Світ української писанки: науково-популярне видання / упорядн. С. П. Вітько, Т. Є. Русанова. – К.: Кондор, 2005. – 96 с.
3. Вороб'єва С. Украинская писанка в Украине: [Выставка писанок «Вікно в дивосвіт» в отделе украиники ХГНБК (б-ка Короленко)] / С. Вороб'єва // Слобода, 1995. – 22 апреля. – С. 6.
4. Ганжа П., Шутак М. Маленьке диво – писанка: [Про відродження мистецтва писанки] / П. Ганжа, М. Шутак // Слобідський край. – 1993. – 13 квітня.
5. Елиїв З. Двадцять кіп писанок: Великий альбом українських писанок / З. Елиїв. – Рочестер, Нью-Йорк, МСМХС1У [1994]. – 31 с, [75 кольор. табл.; містить матеріал і про харківські писанки].
6. Ікол І. Символіка та знакова функція української писанки / І. Ікол // Матеріали науково-методичної конференції професорсько-викладацького складу та аспірантів інституту за підсумками науково-творчої роботи за 1996 рік / Харків, худ.-пром. ін-т. – Х., 1997. – С. 18–20.
7. Кара–Васильєва Т. Писанка – культурний символ України / Т. Кара–Васильєва // Писанка – 1994 – № 6 – С. 6–8.
8. Кравченко Наталія. Історія колекції писанок Харківського історичного музею ім. М. Ф. Сумцова / Наталія Кравченко. – Х.: «НТМЦ» Харків, 2018. – 44 с.
9. Лігостаєва С. Замість полотна – яєчна шкаралупа: [Писанки в Харкові] / С. Лігостаєва // Слобідський край, 1993. – 29 липня. – С. 3.
10. Лігостаєва С. Старинные ремёсла возрождают дети: [О работе кружков народного творчества Центра детского и юношеского творчества Червонозаводского района Харькова, в частности – Клуба писанкарей] / С. Лігостаєва // Слобода, 1994. – № 16. – С. 7.
11. Логачева Р. Писанка не простая – золотая: [Выставка работ Харьковского клуба писанкарей в библиотеке им. Короленко] / Р. Логачева // Вечерний Харьков. – 1996. – 19 марта.
12. Малиніна А. О., Малиніна І. О., Гріднева О. Ю. Великодній сувенір. Українська народна писанка. Навчально-методичний посібник / А. О. Малиніна, І. О. Малиніна, О. Ю. Гріднева. – Х., 2005. – 50 с.
13. Онищук О. Символіка української писанки / О. Онищук // Писанка. – 1994. – № 4–5. – С. 11–12.
14. Пилюгіна Н. Писанка для дочки: [Выставка в Доме народного творчества] / Н. Пилюгіна // Вечерний Харьков. – 1994. – 14 мая.
15. Прадавні українські звичаї: [Про великодні писанки і харківську школу

- народного мистецтва «Берегиня»] // Районні вісті (Ленінський район, м. Харків). –1996.– 23 квітня. – С.1, 4.
16. *Тітінюк В. Ю.* Українська традиційна писанка: її історія та дослідники. Слобожанська писанка / В. Ю. Тітінюк // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: 50-та наукова конференція, 24-25 квітня 1996 р. – Х.: ХДУД 1996. – С. 1–14.
17. *Харківський клуб писанкарства імені А. П. Овчаренко: [ілюстрований історико-біографічний нарис] / Авт.-упоряд. Н. Д. Кравченко.* – Х., 2014. – 31 с.
18. *Ходячих С.* Писанки Харківської губернії: реконструкція за каталогом С. К. Кульжинського / С. Ходячих. – Х., 2014. – 48 с.
19. *Описание коллекции народных писанок: с альбомом... / сост. С. К. Кульжинский.* – М.: Поставщик Высочайшего Двора Т-во Скоропечатни А. А. Левенсон, 1899. – 177 с. [Лубенский музей Е. Н. Скаржинской. Этнографический отдел. Вып. 1. – 1899].

Шпорт А. М. Виставки етнографічного профіля, як важке средство формування національного свідання учасців і студентської молодіжї (на матеріалах виставки «Українська писанка: запечатлені грани духовного», 7–26-е іуня 2018 г.).

В статті розглядається важка роль етнографічних виставок в формуванні національного свідання підрастаючого покоління: школьників, студентів – будучих хранителів етнографічного насліддя України.

Ключевые слова: етнографіческа виставка, українська писанка, сучасна українська етноживопись, національне свідання.

Shport G. M. Ethnographic profile exhibitions as an important means of forming the national consciousness of student and student youth (on the materials of the exhibition "Ukrainian Pysanka: The Sealed Facets of the Spiritual", June 7-26, 2018).

The article examines the important role of ethnographic exhibitions in shaping the national consciousness of the younger generation: students – future custodians of the ethnographic heritage of Ukraine.

Keywords: ethnographic exhibition, Ukrainian Pysanka, contemporary Ukrainian ethno painting, national consciousness.